

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XLVI.)

Ešte na prelome 19. – 20. storočia bolo na **Ukrajine** cca 100 000 skýtskych kurganov, ktoré charakterizovali vzhľad vidieckej krajiny. Za ostatných 100 rokov z nich vyše polovicu zničili. Zo zachovaných možno uviesť najmä Čertomlyk zo 4. storočia prnl. na 19,5 m vysokom vrchole s „kamennou babou“ a zo strany s 1,5 km dlhým kamenným valom – alejou. „Kamennú babu“ umiestnili v staroveku aj na Melgunovov (Litoj) kurgan zo 6. storočia prnl. Mohylník Sedem bratov (Semibratnyje kurgany) neďaleko opevneného sídla Semibratnoje gorodišče (z 3. storočia) pochádza z 5. – 4. storočia prnl. V mohylníku Usatovo pri Odese upúta najmä mohyla s dvojítm kamenným vencom. Jeden z najväčších skýtskych kurganov v Alexandropole asi 65 km od Dnepra v Čiernomorskej stepi (o priemere 320 m a výške 21 m) objavili roku 1851. Pochádza asi z 3. storočia prnl. a charakterizuje ho kamenný veniec (obruka) s okolitou priekopou. K najznámejším ukrajinským kurganom sa radí aj skýtsky kurgan Neapolis pri Simferopole, 12 m vysoká Kamiana (Kamennaja) mogila (vzdialená 18 km od Melitopolja) o priemere 100 m. Ďalšie mohyly preskúmali na lokalitách Novo-Rozanovka, Krasnohubsk, Gorodsk, v Záporožji Solocha (vzdialená 23 km južne od Nikopolu) a skýtsko-grécky dvojhrobový kráľovský Gajmanov kurgan zo 4. storočia (priemer 70 m s 3 m vysokým kamenným obložením, výška 8,6 m) ako súčasť mohylníka s asi 50 kurganmi. Z rovnakého obdobia je Tovsta/Tolstaja mogila so zlatým pokladom pri dniproretrovskom Ordžonikidze (preskúmaná v roku 1971 B. N. Mozolevským) a skýtska mohyla Kul-Oba s komorou 4 x 4,3 m pri ukrajinskom Kerči, ktorá dosahuje priemer 10 m a výšku 5 m. Skýtske mohylníky v Čerkaskej oblasti reprezentuje Žurovka (zo 6. storočia prnl.) a mohylník pri sídlisku Žabotin (43 ha) na Tarasovej hore. Na brehoch Toľfovea pri Žitomire staroslovanské sídliská Korčak s mohylovými pohrebiskami už pochádzajú zo 6. – 7. storočia n. l. Oveľa staršie je severotrácky mohylník Kušanovce pri Mukačeve (15 mohýl o priemere 7 – 18 m), ktorý pochádza zo 7. – 3. storočia prnl. Výstavbu najstarších mohýl od rumunského Sedmohradska (Olténie) cez **Moldavsko** až po Dneper priradujú k Tripolskej kultúre (od 4. tisícročia prnl.). Mohylové násypy – zoľníky v tomto priestore dosahujú priemer 10 – 40 m a výšku 2 m. Typické sú pre Belogrudovskú kultúru z neskej bronzovej doby v Čerkaskej oblasti. Z mohýl na brehoch Desny vyniká černigovská Čierna mohyla dosahujúca výšku 11,5 m a obvod 125 m. Dlhé rodové kurgany (napríklad Krivičov) sa sčasti zachovali aj v **ruských** oblastiach – Smolenskej, Pskovskej a **bieloruskej** Polockej oblasti. Slovanské mohylové pohrebisko Gnezdovo pri Smolensku (z 9. – 11. storočia) zahŕňa 2 561 mohýl v troch skupinách (dve pri rieke Svinče a jedna pri Dnepri), dosahujúce výšku 6 – 7 m. V dvoch **lotyšských** mohylníkoch Gottlandanov asi z rokov 650 – 880 n. l. zinventarizovali cca 480 mohýl, z toho v mohylníku Grobiňa až 430.

Mohyly budovali aj vo **Švédsku** (napr. Kivik, Bulltofta, Haga, Ølby, Maglehoj, Ramshög, Skydstup, Hagestad, Löderup, Scania), kde vyniká najmä Ottaarova mohyla asi z roku 500 n. l. (priemer 40 m, výška 8 m) umiestnená 2 km východne

Freska z tráckej mohyly Švestari (Bulharsko)

od pohrebiska Vendel v Upplande. Vo veľkej vikingskej mohyle Oseberg v **Nórsku** našli loď pre 35-člennú posádku (21,5 m dlhú, 5 m širokú a 1,6 m vysokú) a v nej kráľovský hrob o rozmeroch 5,5 x 5 m a výške 3 m. Mohyla pochádza asi z roku 850 a pôvodne dosahovala priemer 40 m a výšku 6 m (dnes len 2,5 m). Ešte dokonalejšia je veľká mohyla v Gokstade. Oveľa staršie sú mohyly vo Vanse a Tromø. V **Dánsku** vikingskú loď dlhú 22 m a širokú 2,8 m našli vo Veľkej mohyle v Ladby. Dve mohutné mohyly v dánskom Jellingu dosahujú výšku 7 – 8 m a priemer 60 – 70 m. V severnejšej objavili hrobovú komoru o rozmeroch 6,75 x 2,60 m. Sídlisko Erteböllskej kultúry Muldbjerg charakterizuje mohyla v tvare osmičky (43 m dlhá a 24 m široká). Celkove v Dánsku zaevidovali vyše 50 000 mohýl z bronzovej doby (Egtved, Guldhoj, Borum Eshøj...). V **Poľsku** západobaľtské mohyly na území Varmie, Mazúrska a Sambijska (na Sambijskom polostrove) pochádzajú z halštatskej a laténskej doby. K starším patria mohylník ľudu lužických popelnicových polí Olszyniec (viac než 84 mohýl z bronzovej doby), Iwanowice a mohylník Łęki Małe pri Poznani (zo staršej bronzovej doby), v ktorom Mohyla I. dosahuje priemer 24 m a výšku 4,5 m. Mohyly kryjú aj hroby Trzcinieckej kultúry pomenovanej podľa lokality Trzciniec. V predpoli lužických mohylníkov sa rozšírila oderská a predlužická mohylová kultúra. Mohyla Atenica v západnom **Srbsku** pochádza zo 6. storočia prnl. Mohyla Kikinda v Banáte patrí ku Karpatskej mohylovej kultúre strednej bronzovej doby. Z mohýl v Tivate pri Kotore vyniká Mala gruda o priemere 20 m a výške 4 m. Množstvo mohylníkov s cca 20 000 mohylami prevažne s kamennou konštrukciou našli aj v **bosenskej** oblasti Glasinac, podľa ktorej bola pomenovaná Glasinacká kultúra. V Chorvátsku pri sídlisku – gradine Kopolje objavili 2 mohylníky Japodov. V **Slovensku** k známejším patria halštatské mohylníky Stična a Podzemelj. Z **Bulharska** možno uviesť viacero najmä tráckych pohrebných mohýl. Trácke mohyly reprezentujú lokality svetového dedičstva Kazanlak a Švestari, ďalej v okolí Šumenu Varbica (zo 4. storočia prnl.) a Braničevo (12 mohýl, z nich Kobyla vysoká 5 m s priemerom 44 m), Seutopolis pri dedine Koprinka, Duvanlj (viac ako 50 mohýl z 5. – 3. storočia prnl., z nich Mušovica vysoká 4 m s priemerom 32 m). V mohylníku Mezek asi 10 km západne od Svilengradu v Rodopskom predhorí najväčšia mohyla dosahuje priemer 90 m a výšku 14 m. Veľkú

hrobku tu náhodou objavili občania roku 1931. Pochádza zo 4. storočia prnl. a do hrobovej komory vedie 22 m dlhý dromos. V tráckej mohyle z 5. storočia prnl. v Starej Zagore/tráckom Beroe/rímskej Augusta Traiana objavili 5 vozov s 11 kostrami koní. V **Rumunsku** k najstarším patrí skupina 29 mohýl Balta Verde, mohylníky vo Ferigele (7. – 5. storočia prnl.) a Gurbanesti juhovýchodne od Bukurešti (napríklad Movila Presnei). Pod mohylami leží slovanské žiarové pohrebisko Nufalau pri Oradei. Slovanský mohylník Someses pri Cluji/Kluži pochádza z 8. – 9. storočia. K najznámejším tráckym mohylám patrí trojkomorový Agighiol pri Tulci (4. storočia prnl.). Staršie (z 3. tisícročia) sú spomínané mohylové štruktúry Sedmohradska a Alföldu, najmä východného Potisia. Predkeltskú dolnozemskú trácko-skýtsku skupinu zo 6. – 3. storočia prnl. v **Maďarsku** reprezentujú veľké mohyly napríklad v Tápiszentmártone (skýtsky žiarový hrob zo 6. storočia prnl.) a Zöldhalompuszte. Mohyly zo strednej doby bronzovej kryjú aj asi 1 500 hrobov v Tápe pri Szegede, ďalšie na Potisi (skupina Egyek) a na lokalite Nyírkársz-Gyalaháza. Zo staršej železnej doby pochádza vyše 200 sopronských mohýl (1 – 7 m vysokých s priemerom 5 – 34 m) západne od Nezederského jazera. Množstvo mohýl preskúmali v **Nemecku**, napríklad v keltskom Heuneburgu (vysoké až 13 m, najväčšiu Hohmichele odkryli v roku 1936),

Interiér tráckej mohyly v Kazanlaku (Bulharsko)

hornobavorskom mohylníku Riegsee, Aspergu, Goloringu (1200 – 600 prnl.), sárskom Reinheime s obvodovou priekopou, Magdelenburgu (s mohylou o priemer až 100 m), mohylníku v Mehrene (Porýnie-Vestfálsko) s kruhovým valom Steinberger Ley, Grünhof-Tesperhude 40 km juhovýchodne od Hamburgu (z obdobia 1450 prnl. až 1100 n. l.). Z laténskej doby pochádza kniežacia mohyla v Kleinaspergle severozápadne od Ludwigsburgu (priemer 60 m, výška 7 m) s ústredným hrobom o rozmeroch 5 x 4 m. Veľkú kniežiaciu mohylu odkryli aj v Rodenbachu. Ranolátenská mohyla Liebau pri Plauene (z 5. storočia prnl.) zaberá plochu 30 x 20 m a výšku 2,5 m. V juhonemeckom Tauberbischofsheime objavili cca 200 halštatských mohylových hrobov z rokov 650 – 530 prnl. Počas ťažby blúdových balvanov od roku 1897 z halštatskej mohyly Seddin južne od Postupimu odkryli v nej roku 1899 miestni obyvatelia hrob. Komoru v mohyle Anderlingen (priemer 26 m) pri Bremervörde objavili tiež až pri ťažbe kameňa a piesku z nej. Veľké mohyly Leubingenskej kultúry (nazvanej podľa Leubingu pri Erfurte) s násypmi do výšky 8 m, priemerom do 34 m

kamenným jadrom a drevenou komorou (3,9 x 2,15 m) datujú do staršej bronzovej doby. Obdobne mohyly v Helmsdorfe, Hagnenau Toterfoute pri ústí Rýna. Deštruovaná mohyla pohrebiska Wehringen, asi 15 km južne od Ausburgu, pôvodne dosahovala priemer 15 m. Halštatská mohyla Tübingen-Kilchberg (zo 6. – 3.storočia prnl.) v Bádensku-Württenbersku s kamenným obvodom zo 48 platní zahŕňa násyp o priemere 13 m, na ktorom umiestnili kamennú plastik. Obdobné plastiky charakterizujú mohyly halštatskej doby o priemere 18 m, ktoré objavili v Hirschlandene, asi 20 km severozápadne od Stuttgartu. Keltský obelisk pôvodne presahujúci 2 m (dnes dlhý 148 cm) z mohyly Pfalzfeld pri St. Goari odniesli neskôr na cintorín, aby ho zbavili magickej sily. V mohutnej neskorohalštatskej kniežacej mohyle v Hochmichele objavili štvorkolesový zdobený voz. Neďaleko navrhli ďalších 21 menších mohýl. Skupinu mohýl z halštatsko-laténskeho obdobia odkryli za mohutným kamenným valom so základňou 40 m a súčasnou výškou 12 m, ktorý lemujú keltské oppidum Treverov na vrchu Doberg pri Trieri/Trevíre (20 ha), nazývané Otzenhausen. Mohylové pohrebisko Ralswiek tvorí súčasť slovanského sídliska na Rügene/Rujane. V švajčiarskom kantone Bern objavili 2 mohyly v Grächville. Mohylník Frög neďaleko rakúskeho Villachu zaberá asi 300 mohýl. V Štajersku prekrýva mohyla kniežací hrob v Strettwegu zo 7. storočia prnl. Mohylník so stovkami mohýl sa nachádza v štajerskom Kleinkleine (5 kniežacích mohýl Bergstall-Kogel). Známe sú aj mohyly v Krensdorfe, Gemeinlebarne a v Bernhardsthal pri Mistelbachu (ide o veľké kniežacie mohyly Kalenderberskej kultúry, nazvané podľa hradiska Kalenderberg v slovensko-maďarsko-rakúskom trojhraní), ďalej v Thunau am Kamp (9.storočie) a v Pittene pri Neukirchene (3 pohrebiská z bronzovej doby s 201 mohylovými hrobmi). Kalenderberská kultúra je známa aj zo Slovenska z Nových Košarísk (dnes súčasť obce Dunajská Lužná), kde mohyly halštatskej doby dosahujú priemer 30 – 60 m a výšku 1,5 – 4,6 m (vnútorný priestor až 6,5 x 6,4 m); tiež z lokality Reca v okrese Galanta, kde z 9 mohýl Mohyla II. má priemer 23 m a výšku 1,2 m. 49 slovanských mohýl objavili v mohylníku Wimmi pri rakúskom Melku. Neďaleko v Česku 35 slovanských mohýl vo Vysočanoch pri Znojme pochádza z 8. – 9. storočia n. l. Slovanský mohylník s nízkymi mohylami na lokalite Přítluky (12 km severozápadne od Břeclavi) nad riekou Dyje kryje 436 žiarových hrobov. Severnejšie už na Slovensku na skalickej lokalite Háji objavili staroslovanský mohylník nad brituálnymi hrobmi (kostrovými i žiarovými) s asi 100 mohylami o priemere 6 – 25 m a výške 0,3 – 2,5 m. Horákovskú kultúru halštatskej doby na južnej Morave, pomenovanú podľa obce Horákov pri Brne, prezentujú mohyly Hlásnica a Morašice (priemer 50 m, výška 1,5 m) s kamenným múrom širokým 1 m okolo zrubovej hrobovej komory. Veľké mohylové násypy charakterizujú aj Ťňetických kultúru staršej bronzovej doby,

pomenovanej podľa pohrebiska v Ťňeticiach severozápadne od Prahy. Skupina Ťňetických mohýl Choboty I. až III. reprezentuje nálezisko Mladá Boleslav – Čejetický. K lužickej a predlužickej kultúre inklinuje mohyla Štřekov III. pri Ústí nad Labem. Predlužická mohylová kultúra sa rozšírila na území severnej Moravy, Sliezska, Veľkopolska a východného Brandenburska. Z mladšej bronzovej doby pochádza juhočeský mohylník Milavče s mohylami nad žiarovými hrobmi, ktoré dosahujú pôdorys 15 x 20 m a výšku 2,5 m. Podľa neho vyčlenili Milavečskú kultúru (aj v Dýšine a Štáhlavách) nadväzujúcu na Česko-falckú mohylovú oblasť strednej bronzovej doby vo východnom Bavorsku a západnom Česku s pokračovaním do západnej skupiny – württemberskej, stredorýnskej, alsaskej, hessenskej a lüneburskej. Pokračovaním poľských kujawských megalitických hrobov sú v Česku mohyly Ohrozim (27 oválnych už rozplavených mohýl z eneolitu na návrší Horka západne od Prostějova, vysokých len 80 cm), Slatinky, Lubotín, Slatinice, Žerůvky, Pozořice – Jezera. Niekoľko mohylníkov objavili aj v predhorí Beskyd a okolo Hanej (Kostelec pri Holešove, Pavlovice, Týn pri Přerove, Vrbka, Stavenice pri Šumperku, Honětice pri Kroměříži). Mohyly vo Vlketicích pri rieke Ohře, ktoré kryli vyše 160 hrobov, jednoducho rozorali. Mohylník sa nachádza aj pod Slavkovskou bránou Hostýnskeho keltského oppida. Veľkú mohyly Žurán (asi 10 km východne od Brna) s priemerom kamenného obvodového múru 40 m a s hrobom (5,5 x 4,2 m) v skalnom podloží v hĺbke 6 m pod povrchom, ktorý

Skitýsky zlatý jeleň z Zöldhalompuszt – 37 cm (Maďarsko)

Skitýsky zlatý jeleň z Tápiószentmártonu – 22,7 cm (Maďarsko)

objavil roku 1853 majiteľ pozemku, využil bez tohto poznatku roku 1805 cisár Napoleon Bonaparte ako veliteľskú rozhľadňu v bitke pri Slavkove. K slovanskej vetve lužickej kultúry (13. – 12. storočie prnl.) sa radia mohyly v Mikušovciach na strednom Považí (Nivka, Horné Nižovsie a Kopce), charakteristické kamennými vencami o priemere 3 – 8 m. Na

Výšsky chrámu Anua v Uruku staré vyše 5000 rokov (Irak)

Považí v Krasňanoch (v okrese Žilina) objavili mohylník s 51 mohylami o priemere 5 – 18 m vysokých už len 20 – 70 cm. Z mladšej bronzovej doby (12. storočia prnl.) pochádza kniežacia mohyla v Očkove pri Piešťanoch (priemer 25 m) s trojitým kamenným vencom a dnom hrobovej jamy v hĺbke 7,5 m. Okolo nej vzniklo neskôr v rímskej dobe barbarské pohrebisko s vyše 1 000 hrobmi. Očkov sa radí k Velatickej kultúre populnicových polí stredodunaj-

Keltský Heuneburg nad Dunajom asi z roku 600 prnl. – 2,8 ha (Nemecko)

ského okruhu (z obdobia 1300 – 1100 prnl.), pomenovanej podľa náleziska Velatice. K stredodunajskej mohylovej kultúre sa zaraďujú aj mohylníky Smolenice, Buková, Devín, Kostolná pri Dunaji (neskoršie doplnené pohrebiskom z Vanniovoho kráľovstva), Ragoňa pri Nových Zámkoch. Niektoré hroby mohylníka Berek pri tomto meste lemujú kruhové priekopy. Štvorcové alebo kruhové priekopy s priemerom 6 – 7 m vykopali aj okolo hrobov v pohrebisku Palárikovo, známeho kenotafickou mohylou z mladšej bronzovej doby. Ďalšie mohyly objavili v Salke blízko ústia lpla do Dunaja. Z 13. – 12. storočia prnl. pochádzajú mohyly Čačianskej kultúry, pomenovanej podľa mohyly v Čake (juhozápadne od Levíc) o priemere 50 m a výške 5 m. Ide o karpatskú mohylovú kultúru rozšírenú aj v Lužanoch, Kolte (s mohylou o priemere 50 m a výške 14 m) a Dedinke pri Nových Zámkoch, ktorá prechádza do Maďarska (Hövej, Bakonyzúcsi-Százhalom). Na východnom Slovensku na lokalite Baghegy pri Strede nad Bodrogom objavili brituálne pohrebisko otomanskej kultúry s mohylami keltsko-dáckeho obdobia. Mohylník Zemplín pochádza z neskorej laténskej doby a rímskeho obdobia. Na Východoslovenskej nížine a v Košickej kotline sa vyvíjala kultúra eneolitu Nyírség-Zatin/Zetény (lokalita Zatin, Oborín, Pavlovce nad Uhom...). Množstvo starších tumulusov z konca kamennej doby sa nachádza na flyšových chrbtoch pohorí, najmä Nízkych Beskyd (viac než 300), pozdĺž bývalej severojužnej migračnej trasy na Východnom Slovensku (v blízkosti Giraloviec s pokračovaním na Zborov a do Poľska). Väčšinu z nich vybudovali z hliny, pričom ich neskôr zarástli lesy. Niektoré však zosilnili kamennou konštrukciou (napríklad Šapince).

Pre mŕtvych alebo k úcte k nim ako kenotafy budované pyramídy, mohyly a obdobné stavby a ich súbory, využívajúce prírodné zdroje a meniace environment, vznikali prevažne na terasách pozdĺž riek, v okolí migračných a obchodných ciest, v blízkosti sídiel (pri opevnených sídlach z hygienických dôvodov za opevneniami v ich extraviláne) a kultových miest. Mnohé z nich vytvorili osobitný ráz krajiny v podstate so skládkami biologického/osteologického odpadu na povrchu prekrytými púšťou (napríklad v Iraku a Egypte) alebo stepnými (na Ukrajine, v Rusku, v USA) až pralesovými porastmi (v Mexiku a Guatemale), prípadne udržiavanou parkovou úpravou špecifického vzhľadu a štruktúry cintorínov podľa náboženských zvyklostí, tradícií kultúrnych prejavov a environmentálnych podmienok.

RNDr. Jozef Klinda